

Els diccionaris de referència

L'aportació de la lexicografia actual a la norma

Mercè Lorente Casafont

Institut Universitari de Lingüística Aplicada, Universitat Pompeu Fabra

1. Introducció

Relacionar normativa i lexicografia pot conduir-nos a considerar el tema dels diccionaris normatius o a referir-nos a la incorporació d'etiquetes de caràcter sociolingüístic i pragmàtic en la microestructura dels diccionaris. No obstant això, hem preferit, en aquesta ocasió, observar la relació establerta entre norma i diccionari, no des del punt de vista del lexicògraf preocupat per fer una bona aplicació, sinó des de la perspectiva de l'usuari del diccionari. L'objectiu d'aquest text és reflexionar al voltant de la concepció del *DICCIONARI*, de la noció metalexicogràfica de l'allò que anomenem els *diccionaris de referència*.

Quan les persones que no són especialistes en lexicografia es refereixen als diccionaris, no es rar que s'hi refereixin en singular. És força habitual escoltar frases com les següents: Tens diccionari? (en comptes de Tens diccionaris?); quin és el millor diccionari?; aquesta paraula no surt al diccionari; consulta les paraules que no entenguis en el diccionari, etc. Sigui quin sigui el paper social de l'usuari (estudiant, mestre, professor, pare) es té interioritzada la idea que hi ha un únic diccionari que és el diccionari per excel·lència. I aquesta no és una idea particular, sinó que és fruit d'un consens social no explícit en cada comunitat lingüística.

“Miri, el meu objectiu essencial quan faig un diccionari és poder arribar a una mena de compromís entre els coneixements lingüístics en sentit general i el treball pràctic, que és artesanal. Per mi, la lexicografia és per damunt de tot una activitat artesanal que construeix un objecte social, que és el diccionari. Aquest objecte, però, ha de ser al mateix temps un objecte útil i una obra d’art, en el sentit més ple de la paraula.”

(Entrevista a Alain Rey, *Caplletra* 17, 329)

“Uno de los índices más claros de la robustez cultural e intelectual de una comunidad es el lugar que en ella ocupa el diccionario.”

(Seco 1987, 8)

“El diccionario es un producto social (A. Rey 1970) e incluso una institución social, tal como matizan y explican Jean y Claude Vubois, pues su función es la de definir la norma lingüística: el diccionario autoriza palabras, construcciones, sentidos, integrándolos en el “uso” de la comunicación; les da la fuerza de la ley. De esta manera, el diccionario sobrepasa con creces los límites que se le habían conferido tradicionalmente.”

(Alvar Ezquerra 1993, 23)

Si acceptem, amb tots aquests il·lustres lexicògrafs, la dimensió social del diccionari, podem veure que singularitzar la producció lexicogràfica, que és múltiple i diversa, en una idea de diccionari equival a la construcció d’un prototip marcat culturalment, com ho fem amb altres realitats compartides socialment, com els prototips d’ocell, d’arbre, de llibre, etc. Quan en lexicografia usem la noció de diccionari de referència, ens referim també a aquest prototip. Un diccionari de referència és un producte lexicogràfic que rep una consideració social, amb la qual cosa esdevé l’aparador principal del model de llengua estàndard.

Sota aquesta perspectiva, la noció de diccionari de referència i el seu estatus prototípic estan condicionats externament. Ara voldríem revisar quines característiques

lexicogràfiques presenta aquest prototip en relació als tipus de diccionaris diferents existents, dissenyats a partir de funcions, d'usuaris i de relació entre llengües.

2. La noció del diccionari de referència, una idea canviant

Els mediadors lingüístics (ensenyants, correctors, traductors, redactors, lexicògrafs) són alguns dels professionals que usen habitualment més d'un tipus de diccionari per realitzar les seves tasques. Saben que un diccionari no és la "Caixa de Pandora" i que les informacions específiques són localitzades més fàcilment en diccionaris específics (diccionaris de sinònims, diccionaris terminològics, diccionaris etimològics, diccionaris d'ús, diccionaris fonètics, etc), que no debades són denominats en lexicografia diccionaris especials. Tot i amb això, com tots els parlants d'una comunitat, disposen també de la noció prototípica de diccionari de referència i l'usen precisament referida a diccionaris que, des del punt de vista de la tipologia lexicogràfica, es corresponen amb el tipus de diccionari general de llengua i, més concretament, amb el diccionari normatiu.

Però la idea prototípica del diccionari de referència no és estable, ha anat canviant al llarg del temps. Si ens fixem en la tradició lexicogràfica de les llengües romàniques, i més concretament en la catalana, observarem que el prototip de diccionari no sempre ha coincidit amb el diccionari normatiu, tal com el coneixem avui dia.

En els inicis de la lexicografia, els diccionaris s'identifiquen amb glossaris que expliquen el contingut d'unitats lèxiques escrites en un altre codi lingüístic (una altra llengua o una variant ja pràcticament desconeguda, com el llatí en la baixa edat

mitjana), per tant la idea seria la d'un diccionari bilingüe per a la descodificació, no per a la producció, si ens ho mirem a través de l'òptica de la lexicografia actual. En una segona etapa, podem observar que la tendència predominant segueix sent la dels diccionaris bilingües, pensats ara bàsicament per a la traducció, perquè són glossaris llatí-llengua romànica, que s'adrecen sobretot a l'ensenyament del llatí. Podem concloure que, quan la situació sociolingüística és de diglòssia, el model del diccionari de referència és bilingüe. A més de canvis d'escenaris sociolingüístics, es necessiten certs canvis socials perquè el prototip pateixi modificacions significatives, com ens ho mostra la següent citació.

“El Tesoro de la lengua de Cobarrubias (1611) se adelantó a su tiempo. Se adelantó en ser un producto cuya necesidad nadie sentía en aquel momento en España: un diccionario de español en español. Hasta entonces el diccionario solo se había concebido y se concebía como un puente entre dos lenguas (...).”

(Seco 1987, 109)

No serà fins a l'era moderna, en què es reivindiquen les llengües nacionals, encara que sigui en moments i en marcs històrics ben diferenciats, que el diccionari de referència passa a identificar-se amb el diccionari monolingüe amb definicions. Aquest canvi és fonamental en l'evolució de la normativització i de la lexicografia: la llengua pròpia és per ella mateixa una referència i ja no es definirà per contrast amb una altra llengua. El paradigma deixa de ser exclusivament horitzontal/transversal, entre codis diferents (Colon & Soberanes 1986); aquest canvi resol la limitació inevitable del paradigma anterior en relació a la variació lingüística en cada un dels codis i en supera l'orientació, que era eminentment utilitarista. El nou paradigma passa a disposar de diverses dimensions d'intracodi: l'eix horitzontal intern, que reflecteix la variació dialectal sincrònica i part de la variació social; l'eix vertical, que reflecteix una bona part de la

variació social i la variació pragmàtica o comunicativa; i una tercera dimensió temporal que reflecteix el canvi lingüístic. La llengua és variació i les societats, davant d'aquest fenomen, busquen la cohesió mitjançant l'establiment d'un model culte, més endavant anomenat estàndard, que permeti mantenir un territori sòlid dins d'un engranatge tan oscil·lant com el de la llengua. Els models es caracteritzen per ser estables, poc mutables, consistents, exerceixen de sistemes de mesures que permeten observar i controlar la diversitat natural.

D'aquesta premissa sorgeixen els diccionaris normatius o prescriptius. Són diccionaris monolingües amb definicions, però es distingeixen d'altres elaborats amb els mateixos continguts perquè són redactats per algú o per alguna instància que els imbueix d'autoritat per establir un model social: la norma lèxica.

La idea de diccionari normatiu tampoc no ha estat sempre la mateixa. En moltes tradicions lexicogràfiques el diccionari normatiu que neix de la Il·lustració és l'anomenat diccionari d'autoritats, força diferent al diccionari normatiu dels nostres dies. A causa dels avatars de la història de la llengua catalana i, segurament per una certa idiosincràsia cultural, no hem heretat casos massa representatius d'aquesta mena de diccionaris, però tradicions properes com la lexicografia del castellà reconeixen el diccionari d'autoritats com la llavor del diccionari normatiu actual.

Encara que en la majoria d'àmbits acadèmics, el diccionari d'autoritats és el precedent immediat del diccionari normatiu, entre un diccionari d'autoritats i un diccionari normatiu a l'ús hi ha diferències notables en el plantejament de base respecte de la noció de referència, en relació al model lingüístic. En el diccionari d'autoritats el model

de referència és la llengua escrita, i no tota la llengua escrita sinó la llengua d'algunes obres significatives de la literatura i, en un grau menor, la d'altres textos formals de temes especialitzats. A la fi, però, l'evolució social ha acabat imposant que les acadèmies optessin per diccionaris normatius que, a més de tenir en compte la noció d'autoritat, fossin més flexibles i, per tant, més representatius de la llengua.

3. El canvi de paradigma en la lexicografia catalana

Les produccions lexicogràfiques són un reflex dels canvis sociolingüístics d'una comunitat (Colon & Soberanes 1986): la incorporació d'interferències i de préstecs, el pes de la variació dialectal, i la presència o l'absència de variants pragmàtiques o comunicatives poden ser indicis de situacions diferents respecte del corpus i de l'estatus d'una llengua. A més, s'hi poden observar tendències o modes en relació als models lingüístics de referència, com la quantitat d'occitanismes, per exemple, en diccionaris catalans. Revisar la història lexicogràfica ens permet copsar també quina és la noció de diccionari de referència en cada època.

El cas de la tradició lexicogràfica catalana ha viscut, en aquest cas, tantes vicissituds com la llengua. Mentre que durant alguns segles ha anat paral·lela a la de les seves veïnes, en altres moments de la història s'ha avançat a la seva època i en d'altres ha recuperat models ja caducs.

Les glosses medievals eren aclariments de mots obscurs, o desconeguts per als parlants, de textos redactats en llatí, com els *Glossaris de Ripoll* o el *Manuscrit de Virgili de Vic*, i, més endavant, de textos redactats en català, com les glosses del manuscrit 838 de

Montserrat, *Lectionarium Missae*. Més extenses són les glosses de tecnicismes o cultismes de les obres més divulgades de Ramon Llull; tanmateix no podem parlar encara de diccionaris de referència, sinó d'antecedents de diccionaris. Els rimaris, com el *Llibre de concordances* de Jacme March 1371, i els glossaris annexats a gramàtiques per a l'ensenyament del llatí, com la *Grammatica proverbiandi* de la Biblioteca Nacional de Madrid, són, sens dubte, altres fites importants per a l'estudi del lèxic, però tampoc no podem considerar-los models de diccionaris de referència, atesos els objectius específics que es plantegen i per no disposar d'una existència autònoma com a recurs lingüístic. Són, en paraules de Colon & Soberanes (1986), "manifestacions utilitàries". La tradició isidoriana (de S. Isidor de Sevilla, les *Etimologies* o *Orígens*), que va tenir molta influència a tota Europa i especialment a la Península Ibèrica, es considera l'inici de l'activitat lexicogràfica. El *Comprehensorium* de Johannes 1475, que durant molt de temps es va pensar que era el primer diccionari llatí-català, fins que Colon & Soberanes (1986) van identificar-lo com un diccionari llatí-occità, s'inscriu en aquesta tradició. De tota manera, es tracta d'un diccionari encara parcial, perquè entre els 334 folis només hi ha una cinquantena de formes equivalents en llengua vulgar.

La tradició lexicogràfica catalana s'inicia, doncs, amb el *Liber Elegantiarum* (1489) de Joan Esteve, i continua amb el *Vocabolari molt profitós per apendre lo Catalan Alamany y lo Alamany Catalan* (1501) i l'adaptació al català del *Lexicon* de Nebrija de 1492, feta per fra Gabriel Busa al 1507. Altres diccionaris força difosos estan datats posteriorment, com *El vocabulario del humanista* de Lorenzo Palmireno (1569), el *Thesaurus Puerilis* d'Onofre Pou (1575) o com el diccionari castellà-francès-català de Pere Lacavalleria (1649). Aquests exemples ens mostren que, a l'època, el prototip de diccionari de referència és bàsicament el diccionari bilingüe, adreçat a l'ensenyament

del llatí. Aquest model persistirà durant tot el segle XVII, amb els diccionaris d'Antoni Font (1615) i de Pere Torra (1640), i es complementa un diccionari pensat per a la traducció del català al llatí, el *Gazophylacium catalanum-latinum* (1696) de Joan Lacavalleria.

“allò que interessava en aquesta mena de manuals era simplement el llatí, no pas la o les llengües romàniques: aquestes, doncs, rene meres auxiliars per arribar a aquella.”

(Rico & Solà 1995, 108-109)

Al llarg del segle XVIII i fins als començaments del XIX, es produeix un canvi en la perspectiva utilitarista dels diccionaris de referència: continuen sent bilingües, però el lloc del llatí passa a ocupar-lo el castellà. Exemples d'aquesta nova orientació són el *Vocabulari català-castellà de mots antics* (1726) de fra Manuel Marià Ribera, que té per objectiu establir equivalències entre “mots antics” i “el idioma castellano que oy corre”; o el *Prontuario orthologi-gráphico trilingue en que se enseña a pronunciar, escribir y letrear correctamente en latín, castellano y catalán* de Pere Màrtir Anglès (1743). *Les instruccions per la ensenyança de minyons* de Baldiri Reixach (1749) conté un vocabulari de vocables espanyols explicats en català, per aprendre castellà. Amb aquesta orientació, hi destaca la lexicografia valenciana representada per l'obra de Carles Ros o de Manuel Joaquim Sanelo (Rico & Solà 1995, 123-125).

El prestigiós *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina* de Pere Lavèrnia (1839) fou considerat el diccionari de referència del seu temps, pràcticament fins a l'aparició del DGLC (1932). “*Es tracta d'una obra fonamental per a tota la lexicografia posterior (...)*” (Rico & Solà 1995, 130). Amb una edició inversa castellà-català-llatí, és el producte editorial més complet de la seva època, basat en la

tradició enciclopedista que inclou molts tecnicismes i termes científics. Encara que incorpori, com els diccionaris actuals, un gran volum de lèxic especialitzat, el model de diccionari de referència continua sent bilingüe, però cal remarcar que, més enllà de l'utilitarisme de l'obra, hi comença a prevaldre la noció d'exhaustivitat, tant pel que fa a ser un reflex de la novetat social (industrialització, invents, descobriments) com pel que fa als continguts lingüístics (informació gramatical, etimologia, multilingüisme, etc).

L'exhaustivitat és el tret que predomina també en l'elaboració d'obres contemporànies tan ambiciosos com el *Diccionari català-valencià-balear* de M. Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll o el *Diccionari Etimològic Complementari de la Llengua Catalana* de Joan Coromines. Però, en aquests dos casos singulars, sembla que precisament el fet de ser tan exhaustius els allunya de la noció de diccionari de referència. Són obres que excedeixen, en quantitat, contingut de la informació i format, allò que espera d'un diccionari de referència el públic general.

L'impuls lingüístic de la Renaixença no començarà a veure els seus fruits lexicogràfics fins ben entrat el segle XX. Els diccionaris d'Alart i d'Alcover-Moll són els exemples de la lexicografia de la recuperació nacional, amb força reminiscències romàntiques, que impulsen la visió de diccionari com símbol social. La proliferació de diccionaris bilingües diversos reflecteixen el desig d'obertura cap a l'exterior, paral·lel a l'augment de l'activitat de traducció dels tombants de segle. Serà el moment d'una altra novetat lexicogràfica, que en altres tradicions ja s'havia iniciat a mitjans del XIX: els gramàtics comencen a fer diccionaris, i amb això la lexicografia entra a formar part de l'activitat científica.

Però la lexicografia moderna catalana no s'engega definitivament fins a la publicació del *Diccionari ortogràfic* (1917), que té un objectiu clarament institucional: la difusió de les normes ortogràfiques a través d'un inventari lèxic bàsic. Més endavant, el *Diccionari General de la Llengua Catalana* (1932) de Pompeu Fabra, encara que fou editat amb l'apellatiu de canemàs del futur diccionari normatiu, serà considerat el diccionari de referència normatiu. El diccionari de referència modern s'insereix, doncs, en un gran projecte nacional de recuperació institucional, amb la creació de l'Institut d'Estudis Catalans, i de normativització de la llengua (gramàtica i diccionari).

El franquisme suposa un llarg camí cap a una situació de diglòssia, que des del punt de vista lexicogràfic es reflecteix en una producció molt minsa, sobretot a partir de la dècada del seixanta, de diccionaris monolingües, com el *Diccionari català general* (1965) de Miquel Arimany, el *Diccionari manual de la llengua catalana* (1975) de Josep Miracle o el *Nou diccionari de la llengua catalana* (1975) de J.B. Xuriguera, de caràcter divulgatiu i molt dependents del DGLC (Rico & Solà 1995, 171). Els diccionaris bilingües castellà-català publicats a partir dels anys quaranta, com el *Vocabulari castellà-català abreujat* (1958) i el *Vocabulari català-castellà abreujat* (1961) d'Eduard Artells, els diversos formats del *Diccionari castellà-català i català-castellà* (1961) de Santiago Albertí o el *Diccionari castellà-català* (1959) i el *Diccionari català-castellà* (1959) de Miquel Arimany, que tenen la intenció de donar a conèixer i reivindicar el català (*ibid.* 186), arriben a tenir força difusió comercial. Sembla evident que les característiques de la producció lexicogràfica estan motivades per la situació política, però la popularitat dels bilingües respon també a un criteri d'utilitat: als anys 60 i 70 els parlants ja comencen a presentar una forta inseguretats respecte del seu domini de la llengua catalana, després dels anys en què havia quedat reservada als usos

familiars i col·loquials. Els diccionaris bilingües hi són usats sovint com a diccionaris correctius, a causa del grau d'interferència del castellà damunt del català. Durant el període que abarca tot el franquisme, caracteritzat per la pèrdua d'àmbits d'ús de la llengua catalana, i els inicis de la democràcia, amb una tímida recuperació de l'ús de la llengua i la detecció de mancances formatives en català, el diccionari de referència torna a ser el diccionari català-castellà. Recuperem, de nou, la correlació situació de diglòssia-diccionari de referència bilingüe.

L'actualitat mostra un panorama lexicogràfic ric i divers en llengua catalana. El projecte de la *Gran Enciclopèdia Catalana* suposa recuperar una eina de cultura, de naturalesa lexicogràfica, que altres llengües van aconseguir a partir de la Il·lustració, i també va assegurar una continuïtat lexicogràfica monolingüe, amb el *Diccionari de la llengua catalana* (1982), l'actualització revisada i ampliada de 1993 i ara el *Gran diccionari de la llengua catalana* (1998) i l'expansió de la lexicografia bilingüe a totes les llengües de cultura. La recuperació de les institucions ha tingut, com a conseqüències lexicogràfiques de caràcter organitzatiu, la creació del Termcat, per a la planificació i la dinamització de l'edició de diccionaris especials per la temàtica, i el reconeixement de l'autoritat lingüística a l'IEC, que ha publicat el diccionari normatiu, el *Diccionari de la llengua catalana* (1995), i ha endegat altres projectes lexicogràfics, com el *Diccionari del català contemporani*, derivat del *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*, que aplega textos seleccionats des de 1868 fins als nostres dies.

4. Característiques dels diccionaris de referència actuals

Hem vist com la idea de diccionari de referència ha anat canviant en la nostra societat i que hem arribat a una situació en què el diccionari normatiu és sinònim de diccionari de referència per excel·lència. Sabem, però, que el fet de disposar de diccionari normatiu és el resultat de factors externs, de circumstàncies històriques, com en el cas de la llengua catalana. No totes les comunitats lingüístiques disposen d'institucions acadèmiques oficials ni de diccionaris normatius, com la llengua anglesa, i en alguns casos els diccionaris comercials són considerats més prestigiosos que els diccionaris acadèmics, com en el cas del francès. Per tant, encara que un diccionari normatiu sigui considerat socialment el principal diccionari de referència, no és l'únic diccionari de referència possible.

El prototip o model de diccionari de referència és, actualment i en la majoria de comunitats lingüístiques, el diccionari general de llengua monolingüe, model que segueixen també els diccionaris normatius. Quina distinció lexicogràfica podem establir entre el diccionari normatiu i la resta de diccionaris generals, també considerats de referència?

“Des d'un punt de vista lexicogràfic, no veig que sigui fàcil de traçar límits entre un «diccionari general» i un «diccionari normatiu». (...) crec que es pot afirmar que no n'hi ha: en un diccionari hi ha d'haver (almenys idealment) tot allò que l'usuari necessita consultar-hi, tant si es tracta d'un diccionari «general» com si es tracta d'un de «normatiu».

(Solà 1994, 281)

Un diccionari és normatiu perquè la societat això ho avala i no per les seves característiques internes. Les característiques del diccionari de referència actual, inclòs el normatiu, són les següents:

- monolingüe

- amb definicions
- reflecteix llengua escrita i també la llengua oral
- conté tecnicismes i vocables de les ciències
- inclou informacions lingüístiques
- exemples

El tret de monolingüe en un diccionari de referència reflecteix, com hem vist pels canvis històrics, l'estatus social de la llengua. La definició és la medul·la de tot diccionari de referència (Seco 1987). La inclusió de la polisèmia dels mots, a través de les accepcions, és un dels elements fonamentals en els diccionaris de referència, per contrast amb alguns diccionaris reduccionistes considerats usuals, manuals o escolars. Aquest model de diccionari pretén aplegar mostres significatives no només de la llengua escrita sinó també de la llengua oral, a diferència dels antics diccionaris d'autoritats o d'alguns tresors. La presència de tecnicismes i de vocables científics és herència directa de la tradició enciclopedista, tant pel que fa als continguts com per la voluntat del diccionari de referència de mantenir-se amatent als canvis socials. Inclou informacions lingüístiques explícites, mitjançant les abreviatures referides a la categoria gramatical, i implícites en els exemples, que substitueixen les citacions pròpies dels diccionaris històrics o tresors i que són un reflex de la intervenció dels lingüistes en les tasques lexicogràfiques.

5. Diccionaris prescriptius o descriptius

En els contextos on conviuen un diccionari normatiu i un altre diccionari monolingüe amb aquestes característiques, la metalexicografia ha establert la diferència entre

diccionaris a partir de l'anomenada funció lexicogràfica: funció normativa o prescriptiva, per als diccionaris normatius, i funció descriptiva, per a la resta. Aquesta distinció s'ha reproduït amb abundor a la bibliografia sobre lexicografia teòrica i pràctica. Però en realitat no hi diferències en el resultats que obtenen els usuaris, fora de saber que hi ha una autoritat que n'avalua el contingut, dada que queda distorsionada quan un diccionari comercial també està avalat per una institució acadèmica.

En realitat, normatiu i descriptiu no són opcions oposades. El model de diccionari normatiu, des del mateix moment que va abandonar l'opció del diccionari d'autoritats, va orientar-se cap a la descripció de la llengua estàndard. Paral·lelament, el diccionari general d'origen comercial amb les mateixes característiques internes que el normatiu fa el mateix: descriu la llengua estàndard. Ambdós tenen funció normativa perquè apleguen exclusivament dades lingüístiques considerades correctes respecte de la norma lingüística sancionada. Ambdós tenen funció descriptiva perquè, precisament pel fet de reflectir un model de llengua estàndard que està construït a partir de la diversitat, pretenen ser inventaris de fets de llengua reals. La llengua estàndard reflectida en aquests inventaris aplega, encara que les proporcions siguin desequilibrades, fets de llengua orals i escrits, formals i col·loquials, de llengua general i de llenguatges d'especialitat, préstecs i neologismes admesos, variants històriques, variants dialectals i variants pragmàtiques.

L'objectiu social d'un diccionari normatiu és esdevenir el diccionari de referència, però els diccionaris comercials no volen renunciar a la possibilitat de rebre també aquesta consideració, ja que en depèn el seu èxit de vendes. A la vista d'això, no és previsible que hi hagi, en el futur, una divergència tipològica entre aquests models, sinó tot al

contrari una convergència gairebé total. L'únic espai de diferenciació queda en mans de la lexicografia comercial, que pot ser més flexible en la incorporació de formes i significats lèxics freqüents i que la normativa encara no hagi sancionat, com els neologismes i els préstecs, o en la introducció d'una quantitat més gran de variants marcades, com els tecnicismes, la terminologia científica, el llenguatge infantil, el llenguatge vulgar, etc. Són dues tradicions lexicogràfiques condemnades a conviure compartint un mateix espai comercial i competint pel prestigi i la consideració de referència.

6. L'evolució de la noció actual de diccionari de referència

Els canvis en lexicografia van avançant, per això és previsible que les necessitats comunicatives actuals tornin a modificar la noció de diccionari de referència. El món professional del comerç, de la indústria, de la ciència i de la tècnica demanden, en la societat de la informació, recursos i eines per augmentar la diversitat i l'eficàcia comunicativa. La transmissió massiva de dades lingüístiques fa que emissors i receptors necessitin, cada vegada més, uns models de referència més extensos.

Vegem-ne uns quants exemples. La divulgació científica i tecnològica fa que la terminologia específica i la informació enciclopèdica relacionada tinguin una forta demanda entre els usuaris no especialitzats. La productivitat neològica té un ritme que la major part de projectes lexicogràfics institucionals no poden assumir. La presència massiva de la llengua oral en els mitjans de comunicació imposen necessitats de consulta lèxica sobre registres, sobre sociolectes, sobre la variació dialectal, sobre interferències i d'altres llengües i novetats més espontànies que les esperables en la

llengua escrita. En síntesi, l'augment comunicatiu imposa l'ampliació i la diversitat de models, adaptats a les necessitats dels usuaris.

Aquestes necessitats també afecten la informació lingüística associada a les entrades dels diccionaris de referència: els usuaris no només consulten diccionaris per aprendre una altra llengua o per resoldre interferències (diccionaris bilingües), o per copsar el significat de tecnicismes, cultismes o paraules antigues, com en els primers monolingües o els diccionaris d'autoritats. Escriure, compondre textos ha passat a ser una activitat massiva, i d'aquí la necessitat de ressenyar en els diccionaris una major quantitat d'informacions de caràcter funcional: sintàctiques, morfològiques i pragmàtiques.

“Es posible que en estos momentos se esté fraguando un cambio en el contenido de los diccionarios, similar al que comenzó a producirse durante el siglo pasado para acoger regionalismos. Parece que los diccionarios quieren dejar de serlo de la lengua para dar cuenta de las hablas.”

(Alvar Ezaquerria 1993, 52)

L'ampliació de la informació i la diversificació de models podria semblar incompatible amb la noció de diccionari de referència lligada al format de un sol volum; però és difícil que s'abandoni la identificació del model de referència amb un sol diccionari, ja que qualsevol referència o norma social ha d'estar cohesionada i no dispersa. Aquest conflicte aparent podria ser resolt mitjançant la modificació de la idea del format de diccionari de referència, gràcies a les aportacions i a la divulgació de la tecnologia. Els suports alternatius al llibre de paper cada vegada són més coneguts i, a més, són més petits i barats, cosa que permet inserir més fàcilment un prototip de prestigi dins de la consideració de béns de consum.

El caràcter innovador de la lexicografia actual camina per diverses vies d'actuació. La via tecnològica ha modificat la tradició en la selecció de fonts lexicogràfiques, que ara poden ser grans corpus textuais; ha introduït suports electrònics petits i manejables; ha ampliat els tipus de diccionaris; ha permès el tractament sistemàtic de les dades; i finalment es planteja una renovació en els sistemes de representació de la informació. La via didàctica treballa sobretot en l'adaptabilitat dels tipus de diccionaris a les necessitats reals dels seus usuaris i a les estratègies més adequades per representar la informació per fer les consultes fàcils i efectives. I, finalment, la via lingüística de la innovació lexicogràfica s'orienta cap a disseny d'aplicacions alternatives, a l'elaboració de protodiccionaris exhaustius i formalitzats com a font de diccionaris comercials, i a la formalització en la representació de les dades.

7. Conclusions

A mode de síntesi, i per tancar aquesta reflexió al voltant de la noció de diccionari de referència, concloem que el prototip lexicogràfic de referència actual és un diccionari descriptiu de la llengua estàndard.

Els diccionaris normatius són els principals diccionaris de referència, si, a més de descriure la llengua estàndard, sancionen la norma de l'autoritat lingüística socialment acceptada. La noció de diccionari normatiu és sempre una noció caracteritzada externament i no internament. El diccionari de les autoritats individuals va deixar pas a un model de diccionari realitzat per l'autoritat lingüística, i els parlants de la llengua són els responsables de dotar una institució d'aquesta màxima autoritat. És perfectament

lícit que algú vulgui, en un moment donat, discutir-la, però per fer-ho s'ha de situar en el mateix paradigma social. Voler centrar aquesta discussió en la demostració que les característiques internes de un diccionari normatiu no difereixen dels d'un altre diccionari de referència és, al meu parer i a la vista del que he exposat, una polèmica vàcua.

Les innovacions lexicogràfiques podrien arribar a perfilar un nou model de diccionari de referència, bé perquè aprofiti alguns dels avenços descriptius o tecnològics que es desenvolupin, o bé perquè s'estableixin nous paràmetres de distinció amb altres tipus de diccionaris més específics. Tanmateix, sembla que encara no poden deixar de banda la noció de diccionari de referència tal com ara la coneixem; el temps ens ho dirà, però sempre és la societat la que consensuadament modifica aquests models.

Bibliografia

Alvar Ezquerro, Manuel (1993), *Lexicografía descriptiva*, Barcelona, Bibliograf.

Alvar Ezquerro, Manuel (coord.) (1996), *Estudios de Historia de la Lexicografía del Español*, Málaga, Universidad de Málaga.

Cabré, M. Teresa (coord.) (1994) Monogràfic sobre lexicografia, *Caplletra*, 17.

Cabré, M. Teresa & Lorente, Mercè (1991), *Els diccionaris catalans. De 1940 a 1988*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.

Colon, Germà & Soberanas, Amadeu-J (1986), *Panorama de la lexicografia catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

Lorente, Mercè (1996), "La lexicografia teòrica: els prototipus de diccionaris" en *Miscel·lània Colon 6, Estudis de llengua i literatura catalanes XXXIII*, (Volum VI), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 339-363.

Rico, Albert & Solà, Joan (1995), *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*, València, Universitat de València.

Seco, Manuel (1987), *Estudios de lexicografía española*, Madrid, Paraninfo.

Solà, Joan (1994), "La lexicografia general i la normativa", *Caplletra*, 17, 273-290.